

Art. 96¹. *Kodeku rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U. Nr 9, poz. 59, z późn. zm.)*

"Osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych."

Oznacza to, że tzw. popularny klaps, bicie, czy np. szarpanie dziecka jest zabronione i może zostać ukarane. Powzięcie m.in. przez pracownika socjalnego, pracownika oświaty czy pracownika służby zdrowia podejrzenia stosowania przemocy względem dziecka a także występowania przemocy w rodzinie jest podstawą wszczęcia procedur mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie.

METODY STOSOWANE W WYCHOWANIU DZIECKA W RODZINIE

"...Dziecko chce być dobre.

Jeśli nie umie - naucz,

Nie wie - wytłumacz,

Jeśli nie może - pomóż!"

Jeśli przy największym wysiłku dozna porażek, należy tak pobrać, jak pobrażliwie godzimy się z naszymi własnymi wadami i nałogami"

Janusz Korczak

Co to jest wychowanie?

Wychowanie to świadomie organizowana działalność społeczna oparta na relacji między wychowawcą a wychowankiem, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną związaną z poznawaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia.(W.Okoń 2007)

Nie sposób przedstawić wyczerpującego katalogu różnych form i sposobów wychowania dzieci. Istnieją metody wpływu osobistego, jak wysuwanie sugestii, perswazja, świecenie własnym przykładem, wyrażanie aprobaty i dezaprobaty, metody wpływu sytuacyjnego, np. kary i nagrody wychowawcze, instruowanie, ćwiczenia, przydzielanie ról, metody kierowania samowychowaniem dziecka oraz metody wpływu społecznego, jak kształtowanie norm grupowych, modyfikacja celów zespołu, kontrola społeczna czy przekształcanie struktury wewnętrznej grupy. Oczywiście, to nie wszystkie możliwości wywierania wpływu na maluchów. Psychologia wychowania zwraca uwagę, że proces wychowania ma cechować się podmiotowym traktowaniem dziecka, kreatywnością wychowawczą i akceptacją możliwości oraz ograniczeń maluchów.

Niżej zostaną zaprezentowane najczęściej opisywane w literaturze metody oddziaływań wychowawczych.

- **Metoda modelowania** – polega na świeceniu własnym przykładem. Jedną z najskuteczniejszych metod wychowania, odwołującą się do obserwacji i naśladowania przez dzieci zachowań osób dorosłych. Rodzice, szczególnie w pierwszych latach życia szkraba, to niedoścignione ideały, które imponują pod każdym względem. Maluchy są bezkrytyczne wobec swoich rodziców, obserwują ich, identyfikują się z nimi i próbują naśladować, czyli zachowują się w podobny sposób. Jeżeli chcesz nauczyć własnego malucha prawdomówności, nie każ mu odbierać telefon i kłamać, że nie ma cię w domu. Dziecko od razu wychwyci niespójność między tym, co mówisz a tym, jak postępujesz i staniesz się dla niego mało wiarygodnym modelem.
- **Metoda perswazji** – metoda oddziałująca za pomocą słowa. Polega na wyjaśnianiu, argumentowaniu, tłumaczeniu zasad postępowania i korygowaniu błędów w zachowaniu dziecka. Podczas perswazji warto odwoływać się do przykładów, wywoływać empatię, poruszać wewnętrzny świat przeżyć malca, pytać o jego zdanie na dany temat. Nie wolno perswazji mylić z przymusem ani moralizowaniem. Rodzic podsuwa jedynie pewne rozwiązania, ale daje możliwość wyboru. Ta metoda wychowawcza znajduje zastosowanie wobec starszych dzieci.

- **Metody zadaniowe** – polegają na zaaranżowaniu dzieciom konkretnych sytuacji zadaniowych, które wymagają współpracy i podjęcia wysiłków, by zrealizować określony cel, mający doprowadzić do wzrostu wiedzy i wzbogacenia szkrabów o nowe doświadczenia oraz umiejętności. Metody zadaniowe świetnie wkomponowują się w różnego rodzaju działalności zabawowe, teatrzyki, spektakle, wykonywanie wspólnych projektów czy tworzenie grupowych prac plastycznych. Dzieci uczą się negocjowania, konstruktywnej komunikacji, akceptacji norm społecznych. Podejmują określone role społeczne, rozwiązują konflikty i wzbogacają swoje umiejętności interpersonalne.
- **Dyskutowanie i wyjaśnianie** – polega na wymianie zdań na linii rodzice-dziecko. Porozumiewanie się powinno mieć charakter partnerski na bazie analizy, oceny argumentów każdej ze stron, zapoznania się z potrzebami i aspiracjami partnera rozmów. Rodzice nie mogą korzystać z wychowawczej przewagi nad dzieckiem i uciekać się do przymusu, wywierania presji, krytykowania czy osądzania. Zadaniem rodzica jest dzielenie się własnym doświadczeniem, interpretowanie pewnych faktów, ukazanie dróg dojścia do wyznaczonych sobie przez dziecko zadań.
- **Inspirowanie i stymulowanie aktywności dziecka** – rodzice mobilizują dziecko do wyznaczania sobie celów i wspierają go w dążeniu do realizacji marzeń. Podpowiadają kierunki działań i zachęcają do ambitnych osiągnięć.
- **Wyrażanie aprobaty i dezaprobaty** – metoda wychowawcza odwołująca się do mechanizmu psychologicznego (prawo efektu), leżącego u podstaw karania i nagradzania. Rodzice wyrażają swoją akceptację lub brak akceptacji dla pewnych poczynań i sposobów zachowania dziecka. Stymulują malucha do powtarzania działań, które służą jego rozwojowi, natomiast ganią reakcje dysfunkcjonalne, żywiąc nadzieję, że dziecko, któremu zależy na zdaniu opiekunów, zmodyfikuje swoje postępowanie.
- **Dostarczanie wiedzy i ćwiczenie** – podstawą wychowania jest wyposażenie malucha w informacje o tym, jak można się zachować i jaka jest najbardziej konstruktywna (akceptowana społecznie) forma postępowania w danym kontekście sytuacyjnym. Dziecko dysponujące wiedzą na dany temat ma szansę zachować się w korzystny dla wszystkich sposób. By reakcja się utrwaliła, warto ją powtarzać, ćwiczyć i instruować, udzielając wskazówek postępowania.
- **Kary i nagrody** – metoda wychowawcza wywodząca się z psychologii behawiorystycznej. Kary to wzmocnienia negatywne, które mają wygasić nieakceptowane formy zachowań, natomiast nagrody to wzmocnienia pozytywne, mające utrwalić i wzmocnić zachowania konstruktywne, przejawiane przez dziecko. Nagrody powinny dominować nad karami. Zawsze przed wymierzeniem kary trzeba wyjaśnić maluchowi, dlaczego i za co jest karane. Kara nie może być zbyt surowa, musi być adekwatna do wykroczenia. Absolutnie, nie można bić dzieci. Kary cielesne uczą jedynie agresji. Jeżeli jesteś pod wpływem silnych negatywnych emocji, odroczyć wymierzanie kary w czasie. Bądź konsekwentny, ale nigdy nie karz dwa razy za to

samo. Nagrody natomiast powinny być stosowane nieregularnie, by dziecko nie przyzwyczyło się, że zawsze za dane zachowanie otrzyma nagrodę. Rodzice powinni urozmaicać formy nagród (pochwała, uwaga, nowa zabawka, cukierek, pogłaskanie po głowie). Nagradzać należy bezpośrednio po aktywności dziecka.

Po co nagradzamy :

- aby zachęcać dzieci do utrwalenia określonych zachowań,
- aby zachęcać dziecko do dalszego wysiłku w realizowaniu wytrwale obowiązków i zadań,
- aby przekazać uznanie za właściwe postępowanie,
- aby zachęcać dziecko do podejmowania trudniejszych zadań i obowiązków,
- aby dostarczać dobrego samopoczucia,
- aby wzmacniać więzi uczuciowe z osobami nagradzającymi.

Rodzaje nagród:

- nagradzanie pochwałą i uznaniem – najczęściej stosowane, wyraża się jako werbalna aprobata postępowania dziecka, okazanie podziwu, że potrafiło wykonać zadanie w sposób wyjątkowo udany, powoduje uśmiech i radość czy przytulenie, jeśli dziecko łączy się do rodziców i sprawia mu to przyjemność. Uznaniem i pochwałą powinny być proporcjonalne do wyłożonego wysiłku i chęci, aby na nie zasłużyć. Wartość pochwały zależy od tego, kto jej udziela i w jakich okolicznościach (tym większa im większy w oczach dziecka autorytet osoby, która pochwaliła)
- nagradzanie przez sprawianie przyjemności dziecku – może to być wspólny spacer z rodzicami, wyjście do kina, wyrażanie zgody na spotkanie z kolegami, wyjazd na wycieczkę, wspólna gra, itp.
- darzenie zaufaniem – jest bardzo pożądane przez dzieci, ma wysokie walory wychowawcze. Odebranie zaufania jest poważną karą. Dziecko, które wie, że rodzice mu ufają, ma dobre samopoczucie, odczuwa swoją wartość, ma przedsmak upragnionej samodzielności i dorosłości; zaufanie polega również na zmniejszaniu kontroli nad wszystkim co dziecko robi, czym się zajmuje i z kim się bawi, itp.
- nagrody rzeczowe – chętnie i z wdzięcznością przyjmowane przez dzieci, zwłaszcza przez te, których rodziców nie na wszystko stać. Nagroda rzeczowa to prezent za konkretną działalność lub określone postępowanie, dar zasłużony, a jego posiadanie kojarzy się z tym, za co był otrzymany (zabawka, gra, maskotka, płyta, książka, sprzęt sportowy, itp.)
- pieniądze – kieszonkowe lub do skarbonki, którymi dziecko może samodzielnie dysponować za zgodą rodziców

Prawidłowe stosowanie nagród polega na tym, że dziecko początkowo spełnia polecenia wychowawcy dla uzyskania ich aprobaty, z czasem będzie je wypełniało z własnej woli bez kontroli i nadzoru.

Skuteczność nagród wymaga stosowania pewnych zasad:

- nagrody powinny być dobierane indywidualnie z uwzględnieniem płci, wieku, zainteresowań i potrzeb dziecka. Wychowanek musi być zadowolony z przyznanej nagrody a najlepiej jak dana nagroda była przez niego oczekiwana i pożądana.
- nagroda powinna być związana bezpośrednio z czynem, należy pamiętać o tym, by wziąć pod uwagę rzeczywisty wysiłek dziecka włożony w wykonanie jakiejś czynności - dziecko, które uczy się słabo mogło włożyć wiele wysiłku, by dostać np. trójkę a inne zdolne bez większego wysiłku dostanie piątkę.
- ważne jest by oboje rodzice byli jednomyślni przy nagradzaniu
- należy stopniować nagrody w zależności od rodzaju osiągnięć - małe osiągnięcie, mały wysiłek - mała nagroda, duże osiągnięcie- duża nagroda.
- w stosowaniu nagród należy być umiarkowanym i zbytnio nimi nie szafować. Używanie zbyt dużej liczby nagród może przyczynić się do tego, że dziecko stanie się egoistyczne, samolubne, będzie domagać się wyróżnienia i uznania przy wykonywaniu najprostszych rzeczy.
- nagrody powinny być różnorodne - by nie nastąpiło osłabienie siły ich oddziaływania, a więc zmniejszanie się ich wartości.
- nagradzając należy uważać, by wysiłki dziecka nie kierowały się wyłącznie na osiągnięcie powodzenia za wszelką cenę. Nie wolno dopuścić do wypadku, gdy dzieci przejawiają dane zachowanie wyłącznie dla otrzymanej nagrody np. uczą się dla nagrody oczekującej w domu a nie z potrzeby poznawczej. Dziecko nagradzane zbyt często zaczyna robić wszystko dla otrzymania nagrody, np. pomaga w domu nie z chęci ulżenia rodzicom, lecz tylko i wyłącznie z pobudek materialnych.
- należy pamiętać o tym, że obiecana nagroda za jakiś czyn nie może zostać zapomniana. Zapomnienie o nagrodzie rozczarowuje dziecko, powoduje utratę zaufania do wychowawcy oraz podważa jego wiarę w to, że cnota bywa zawsze nagradzana.
- nagroda powinna zaspokajać potrzeby i pragnienia dziecka, bo tylko wówczas będzie mu na niej zależało
- nagradzanie najlepiej powinno następować bezpośrednio po konkretnym uczynku dziecka, by przyjemność, jakiej dostarcza, kojarzyła się z tym uczuciem
- zawsze należy wyjaśnić za co nagroda jest przyznana - jeśli nagradza się w obecności rodzeństwa, czy też kolegów z klasy, szkoły, wówczas wyzwala się w świadkach tego faktu również chęć ponoszenia dodatkowego wysiłku w celu zasłużenia na nagrodę. Zdarzają się jednak niekiedy reakcje negatywne ze strony osób towarzyszących nagradzaniu, takie jak zazdrość czy niechęć do wyróżnionego. Dlatego wyjaśnienie i umotywowanie przyznania nagrody jest tutaj bardzo istotne.

Warunkiem skutecznego nagradzania jest dobra znajomość dziecka. Nagroda powinna sprawić mu odczuwalną radość i przyjemność. Dziecko rozsądnie nagradzane próbuje własnych sił w czynnościach, zajęciach coraz trudniejszych i coraz bardziej odpowiedzialnych. Wartość nagrody polega również na tym, że dostarcza nagradzanemu pozytywnych przeżyć uczuciowych, które korzystnie wpływają na jego osobowość. Jak mówi I. Jundziłł dobre samopoczucie i radość powinny wypełniać całe dzieciństwo. Pozytywna atmosfera wychowawcza w domu i w szkole sprawia, że dziecko łatwiej pokonuje kłopoty,

jakie niesie ze sobą codzienne życie. Nagroda pogłębia też więź uczuciową dziecka z osobą nagradzającą, daje poczucie bezpieczeństwa i przynależności uczuciowej. Dziecko nabiera przekonania, że jest kochane i doceniane, a także uczy się kochać innych.

Rodzaje kar pedagogicznych

- kara naturalna – ma ograniczone możliwości stosowania, jest bezpośrednią konsekwencją niewłaściwego zachowania, np. dziecko nie odrobiło lekcji i nie może wyjść na plac zabaw do kolegów, zaniedbało obowiązek więc nie ma przyjemności.
- tłumaczenie i wyjaśniania - skłaniają do autorefleksji, do zastanowienia się nad swoim postępowaniem
- pozbawienie przywilejów – wiąże się z odebraniem wcześniej zapracowanych i przydzielonych w formie nagrody przywilejów wyróżniających wychowanka.
- dezaprobata wyrażona słownie lub w sposób niewerbalny
- upomnienie słowne udzielone zdecydowanym tonem
- wymówka lub nagana wyrażona ostrym tonem ale bez gniewu i niesienia
- ograniczenie praw dziecka – np. zakaz używania pewnych przedmiotów
- opóźnienie spełnienia jego pragnień, potrzeb dziecka, ale jedynie tych, które przyczyniają się do umilenia jego wypoczynku
- nagany słowne, pisemne w obecności karanego i wobec grupy

Oprócz kar pedagogicznych, które nie poniżają godności karanego i karzącego, a ich jedynym celem jest poprawa postępowania dziecka istnieją również kary szkodliwe, których bezwzględnie nie należy stosować. Zaliczamy do nich:

- Kary cielesne (fizyczne) – mają bardzo wielu zwolenników, pomimo wyraźnego zakazu stosowania kar cielesnych. Bicie poniża godność, upokarza, powoduje odczuwalną niemoc i bezsilność. Kary fizyczne wymierzane przez karzących nie mających autorytetu u dziecka wywołują nienawiść, chęć odwetu i inne groźne w skutkach reakcje. W efekcie dziecko bite nie myśli o naprawie swego postępowania, koncentruje się natomiast na obmyśleniu zemsty w stosunku do osoby przez którą zostało ukarane. Bijąc dziecko matka czy ojciec uważają, że mają nad nim nieograniczoną władzę. Wyładowują własną agresję, zły humor, zawiedzione nadzieje. Kary fizyczne często są rozumiane jako kary wywodzące się z tradycji wychowania i przekonania, że skoro mnie bito i wyrosłem na porządnego człowieka, to jest to skuteczna „metoda” wychowawcza. Ponadto badania wykazują, że w społeczeństwie wciąż panuje nieuzasadnione przekonanie o skuteczności stosowania tego rodzaju kary. Następstwem bicia mogą być różnego rodzaju nerwice i lęki (fobie), dokuczanie zwierzętom, agresja zwłaszcza wobec słabszych.
- Straszanie dziecka – jest bardzo często stosowanym zabiegiem mającym skłonić dziecko do posłuszeństwa. Powoduje urazy psychiczne: nerwice lękowe, fobie, objawy somatyczne. Likwiduje małe zło wymuszając pożądane działanie w danym momencie ale czyni duże w perspektywie czasu, tak jak bicie.
- Wyzwiska – poniżają godność dziecka.

- Krzyk – jest szkodliwą i nieskuteczną karą będącą następstwem bezpośredniej reakcji na wykroczenie dziecka, najczęściej w stanach silnego wzburzenia emocjonalnego. Dziecko boi się krzyku, a po jakimś czasie samo krzyczy do osób słabszych, i tych, których się nie boi.
- Izolacja dziecka – dziecko, szczególnie małe, czuje się opuszczone, przeżywa lęk i często ogarnia je uczucie wszechobecnej niechęci i poniżenia.

Należy pamiętać o podstawowych zasadach prawidłowego stosowania kar:

- nie wolno karać w gniewie czy w przyływie złego humoru - pod wpływem emocji stajemy się mało obiektywni, nie zastanawiamy się nad przyczynami negatywnych czynów dziecka, widzimy tylko skutek. Wywołuje on gwałtowne oburzenie i nie przemyślaną, zwykle silną reakcję. W przyływie złości nie pozwalamy dziecku wytłumaczyć się i natychmiast wymierzamy karę, chociaż może okazać się, że dziecko na nią nie zasłużyło. Taka kara jest najczęściej zbyt surowa, ale wówczas trudno naprawić błąd wychowawczy. Gniew wywołuje najczęściej lęk dziecka i skupia ono uwagę na karze, a nie na przewinieniu.
- nie należy karać zbyt ostro za błahе lub jednorazowe przewinienie - kara musi być sprawiedliwa, adekwatna do popełnionego przez dziecko czynu, proporcjonalna do przewinienia i dostosowana do właściwości psychofizycznych dziecka. Zbyt surowa kara sprawia, że dziecko uważa się za pokrzywdzone i ma pretensje, przestaje czuć się winne. Ukarane za słabo w stosunku do przewinienia, bagatelizuje karę i traktuje tak, jakby jej w ogóle nie było.
- karać tylko wtedy, gdy dziecko jest świadome popełnionego czynu - należy stosować kary naturalne tzn. polegające na tym, że dziecko które postąpiło źle powinno samo naprawić wyrządzoną szkodę. Kara powinna być tak dobrana, żeby kierować uwagę dziecka na sam czyn, na przekroczenie przyjętej normy i na skutki takiego postępowania, a nie na sam rodzaj kary i na osobę wymierzającą karę.
- nie wolno karać bez wysłuchania wyjaśnień przy czym skrusza powinna wpłynąć na złagodzenie kary - dzieci rzadko z pełną świadomością i premedytacją popełniają przewinienia. Wiele zachowań nagannych ma swoje podłoże w niepokojach i frustracjach młodych ludzi. Pochopne karanie w tych sytuacjach, bez próby wyjaśnień, nie przynosi na ogół oczekiwanych skutków wychowawczych.
- kara nie powinna poniżać dziecka, ani godzić w jego ambicję i godność osobistą .

Zbyt częste i surowe kary pobudzają dziecko do kłamstw i wykrętów w celu ich uniknięcia. Postawa rodziców w stosowaniu kar powinna być umiarkowana, gdyż zbyt surowość rodziców jest traktowana przez dziecko jako znęcanie się, a nadmierna pobłażliwość czyni rodziców bezradnymi wobec przewinień dziecka. Dziecko karane nie powinno wątpić w dobre intencje i miłość rodziców, dlatego należy oceniać postępek dziecka, a nie jego osobę

Powyższy katalog wpływów wychowawczych nie ma charakteru zamkniętego. Istnieje wiele innych metod wychowania, a ich dobór zależy od takich czynników, jak: wiek dziecka, relacje na linii rodzic-dziecko, cele wychowania, autorytet rodzica czy kontekst sytuacyjny.